

УДК 373.67.036:74/78(063)

doi: 10.15421/1717107

Художньо-естетична культура особистості XXI століття: особливості формування та чинники трансформації

О. М. Яшина

*Дніпропетровський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти, Дніпро, Україна*

Розкрито зміст головних соціально-культурних процесів, що впливають на формування художньо-естетичних цінностей та культури сучасної людини, до яких віднесено процеси глобалізації, інформатизації, постмодернізації, індивідуалізації. Виділено такі ключові характеристики художньо-естетичної культури особистості XXI століття, як ціннісний плюралізм, свобода самореалізації та самопрезентації суб'єкта, інтегральне бачення особистості в єдності духовного та тілесного, етичного та естетичного, персоналізація та віртуалізація художньої творчості. З'ясовано основні ризики та виклики, що супроводжують формування художньо-естетичної культури особистості, до яких віднесено: поширення ідеологій гедонізму та нарцисизму, множинність та контекстуальність ідентичностей особистості, знецінення художнього твору у медіа-середовищі.

Ключові слова: художньо-естетичні цінності; культура; постмодерн; глобалізація; інформатизація; індивідуалізація

Artistic and aesthetic culture of the personality of the XXI century: features of formation and transformation factors

O. M. Yashina

Dnepropetrovsk regional institute of a postgraduate pedagogical education, Dnipro, Ukraine

The article is devoted to peculiarities of formation and factors of transformation of artistic-aesthetic culture of the person of the XXI century. Objectives: a) to disclose the content of the main socio-cultural processes that influence the formation of artistic and aesthetic values and culture of a modern person; b) to identify the key characteristics of art and aesthetic culture of the person of the XXI century; c) to identify the main risks and challenges that accompany the formation of artistic-aesthetic culture of the individual.

The author found that formation of artistic and aesthetic culture of the person of XXI century takes place in a complex socio-cultural conditions. The processes of globalization, postmodernization, informatization and further individualisation of society transform value priorities of modern person essentially. The result is a distribution of values of pluralism, freedom of self-realization and self-presentation of the personality, the development of an integral vision of the individual in the unity of the spiritual and the physical, moral and aesthetic, personalization and virtualization of artistic creativity. The negative manifestation of an individual's need in communication, recognition, self-expression has formed the ideology of hedonism and narcissism, which bears a destructive potential for the development of artistic and aesthetic culture, since it contributes to the concentration of the personality on the self in the pursuit of maximizing sensations and pleasures in transitory existence. The multiplicity and contextuality of identities of personality, the devaluation of art works in the media environment are a major challenge of the XXI century as well. Art and education should become a means of formation of artistic-aesthetic culture on the basis of balancing the pragmatic and aesthetic demands of a person, overcome the negative tendencies of transformation of value orientations.

Keywords: Artistic and aesthetic values; culture; postmodernity; globalization; informatization; individualization

Художественно-эстетическая культура личности XXI века: особенности формирования и факторы трансформации

Е. Н. Яшина

Днепропетровский региональный институт последипломного педагогического образования, Днепр, Украина

Раскрыто содержание основных социально-культурных процессов, влияющих на формирование художественно-эстетических ценностей и культуры современного человека, к которым отнесены процессы глобализации, информатизации, постмодернизации, индивидуализации. Выделены следующие ключевые характеристики художественно-эсте-

Цитування даної статті: Яшина О. М. Художньо-естетична культура особистості XXI століття: особливості формування та чинники трансформації / О. М. Яшина // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 8. – С. 11-17. doi: 10.15421/1717107

Citation of this article: Yashina, O. M., 2017. Khudozhn'o-estetychna kul'tura osobystosti XXI stolittya: osoblyvosti formuvannya ta chynnyky transformatsiyi [Artistic and aesthetic culture of the personality of the XXI century: features of formation and transformation factors]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 8, 11-17. doi: 10.15421/1717107 (in Ukrainian).

Received: 20.06.2017**Accepted:** 17.07.2017

тической культуры личности XXI века: ценностный плюрализм, свобода самореализации и самопрезентации субъекта, интегральное видение личности в единстве духовного и телесного, нравственного и эстетического, персонализация и виртуализация художественного творчества. Выявлены основные риски и вызовы, которые сопровождают формирование художественно-эстетической культуры личности, к которым отнесены: распространение идеологий гедонизма и нарциссизма, множественность и контекстуальность идентичностей личности, обесценивание художественного произведения в медиа-среде.

Ключевые слова: художественно-эстетические ценности; культура; постмодерн; глобализация; информатизация; индивидуализация

Постановка проблеми. Сучасна соціокультурна ситуація характеризується складністю та поліаспектністю, що обумовлено поширенням глобальних проблем (зміна клімату, погіршення екологічної ситуації, міграційні процеси, ресурсна криза й пов'язані з нею політичні й військові конфлікти), кризою соціальних інститутів (освіти, церкви, традиційних форм сім'ї, національної держави тощо), трансформацією сфери життя людини під впливом сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Особливим індикатором змін у суспільстві виступають цінності, які не тільки формують світогляд та культуру особистості, а й визначають ідеологічну основу побудови суспільного життя. Естетичні цінності займають провідне місце у ціннісній ієрархії людини, бо фактично обумовлюють її уявлення про зміст культури. Суспільство XXI століття відрізняється складними динамічними явищами, які впливають на зміст художньо-естетичної культури. Тому важливими є питання: які процеси призвели до зміни ціннісних уподобань сучасної людини; які виклики та ризики супроводжують формування художньо-естетичної культури особистості; чим відрізняється художньо-естетична культура особистості у суспільстві XXI століття та які можливі перспективи її розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Актуальність дослідження обумовлена як теоретичними, так і практичними запитамі щодо осмислення процесів трансформації ціннісних настанов сучасної людини у художньо-естетичному вимірі. Різні аспекти цього питання досліджувалися такими авторами як З. Бауман [3;4], У. Бек [5], Д. Белл [6], Ж. Бодрийяр [7], Е. Гідденс [10], Ю. Габермас [24], Ж. Дельоз, Ф.Гваттарі [11], Р. Інглхарт [13], Ж.-Ф. Ліотар [17], Ж. Ліповецьки [18], М. Кастельс [14], П. Козловські [15], О. Тофлер [23] та інші. Серед вітчизняних авторів слід визначити роботи В. Г. Воропаєвої [9], А. М. Єрмоленка [12], В.В. Ляха [19], Л. А. Ситніченко [22], Л. В. Чорної [26], В. В. Шамрай [27]. Однак акценти у роботах скоріше робилися на загальній картині ціннісної ситуації, аніж на конкретних аспектах розвитку художньо-естетичної культури особистості XXI століття. Малодосліджуваними залишаються питання трансформації художньо-естетичної культури під впливом сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, нерозкритою є роль освіти у цьому процесі.

Мета дослідження - визначити особливості

формування та чинники трансформації художньо-естетичної культури особистості XXI століття. Завданнями роботи є: а) розкрити зміст головних соціально-культурних процесів, що впливають на формування художньо-естетичних цінностей та культури сучасної людини; б) виділити ключові характеристики художньо-естетичної культури особистості XXI століття; в) окреслити основні ризики та виклики, що супроводжують формування художньо-естетичної культури особистості.

Виклад основного матеріалу. Серед головних процесів, які впливають на ціннісні орієнтації сучасної людини та зміст художньо-естетичної культури особистості, можна виділити процеси глобалізації, інформатизації, постмодернізації та індивідуалізації.

Суспільство XXI століття відрізняється станом, який різні дослідники називають постмодерним (Ж.-Ф. Ліотар [17], П. Козловські [15]), станом «радикального модерну» (Е. Гідденс [10], У. Бек [5]), «нового модерніті» (З. Бауман [4]) або станом постмодернізації (Р. Інглхарт [13]). На наш погляд, остання характеристика найбільш вдало описує особливості трансформації цінностей під впливом різних соціально-культурних, економічних та політичних процесів.

Головними відмінностями сучасного суспільства є ціннісний плюралізм, індивідуалізм, багатоманітність ідей, ідеологій, способів самопрезентації людини. Як вказує з цього приводу Р.Інглхарт, «суспільство постмодерну характеризується занепадом ієрархічних інститутів і жорстких соціальних норм і розширенням сфери індивідуального вибору і масової участі» [13, с. 9]. Подібне плюралістичне суспільство потребує творчої особистості, яка здатна до художньо-естетичної діяльності у багатовимірному світі, тому розвиток художньо-естетичної культури, її інтеграція з технічною творчістю (зокрема, у такому явищі, як STEAM-освіта) виявляється сьогодні одним із пріоритетних освітніх та соціально-культурних завдань у суспільстві XXI століття.

Які особливості постмодерну та постмодернізації можна виділити? Постмодерний стан розкривається у складних явищах, пов'язаних із знеціненням традиційних ціннісних настанов та пошуком нових основ суспільного та індивідуального буття людини. Можна побачити багато свідчень про переорієнтацію розвинених суспільств після II світової війни «від «матеріалістичних»

цінностей (коли наголос робиться насамперед на економічній і фізичній безпеці) до цінностей «постматеріальних» (коли на перший план висуваються самовираження та якість життя)» [13, с. 8]. Такий процес Р.Інглхарт називає «постмодернізацією», а Д.Белл та Е.Тюфлер розкривають у термінах постіндустріалізації [6; 23]. При цьому простежується чітка залежність між економікою, політикою і цінностями, тобто характер зміни ціннісних орієнтацій напряму пов'язаний з усіма іншими процесами у соціумі. Якщо модернізація – це процес збільшення економічних (шляхом індустріалізації) та політичних (шляхом бюрократизації) можливостей суспільства, то постмодернізація (чи постіндустріалізація) сполучена зі зменшенням значення інструментальної раціональності, збільшенням індивідуальних свобод та загальної демократизації суспільства. У так званих суспільствах благоденства на перший план виходять потреби у комунікації, визнанні, самовираженні, інтелектуальному та естетичному задоволенні.

Якщо в умовах невпевненості у завтрашньому дні люди у своїй масі схиляються до авторитарної влади та контролю силою, то при наявності суб'єктивних та об'єктивних умов для формування відчуття захищеності та безпеки переважає тенденція до плюралізму та демократії, прийняття культурних змін, більша соціальна мобільність населення. Як вказує Р. Інглхарт, «у політичній сфері зі сходженням цінностей постмодерну втрачається повага до влади; й посилюється акцент на участі і самовираженні. Ці дві тенденції сприяють: в авторитарних суспільствах - демократизації, а в суспільствах, які вже є демократичними, - розвитку демократії в напрямі більшої партіципаторності, орієнтованості на конкретні проблеми» [13, с. 30]. Серед цінностей також переважають цінності гедонізму, культу власного «я», граничного індивідуалізму [4; 5; 7; 11; 14; 15; 18].

Про подібні тенденції свідчить, зокрема, Ж.Ліповецьки, який наголошує на тому, що «постмодерністська культура є показником зростання індивідуалізму, оскільки, змінюючи можливості вибору, знищуючи обмежувальні стовпи, розвиваючи односторонні напрямки і вищі цінності модернізму, вона стає персоналізованою, тобто такою культурою, яка дозволяє піщинці суспільства звільнитися від дисциплінарно-революційних заходів» [18, с. 24].

Іншою тенденцією XXI століття є поглиблення глобалізації, особливо інформаційної, що призвело до суттєвих змін цінностей сучасної людини. М. Стельєс називає глобалізацію та інформатизацію і, як наслідок, створення мережевого суспільства, ключовими тенденціями сьогодення [14]. Можна говорити про руйнування кордонів не стільки географічних, скільки ціннісно-світоглядних в інформаційному суспільстві. З одного боку,

глобалізація передбачає посилення міграційних процесів та, як наслідок, виникнення суспільств мультикультурного типу. Тому стає важливим узгодження взаємовпливу загальнолюдських та національних цінностей, налагодження інтеркультурного діалогу та співробітництва. З іншого боку, руйнування кордонів та обмежень у відносинах як окремих суб'єктів, так і міжнародних спільнот обумовлено створенням глобального інформаційно-комунікаційного простору. В результаті, як зазначає В.І.Штанько, «система комунікації, що панує в суспільстві, моделює та керує аксіологічним полем на глобальному й локальному рівнях» [28, с. 23].

Сучасні засоби інформації та комунікації створюють нові системи цінностей, впливають на ціннісні орієнтації, поведінку, світогляд та стилі життя сучасної людини. Однак, як слушно зауважує О.В.Назарчук, «глобалізація не повинна розглядатися як «руйнівник культур» та ідентичності. Швидше навпаки, більш інтенсивна комунікація має на меті зміцнити механізми солідарності, інтеграції та кооперації» [20, с. 367]. Відбувається інтенсивна технологізація та інформатизація суспільства, всього соціально-культурного простору. Людина активно використовує у своєму житті різноманітні технічні засоби, які полегшують її життя, розширюють можливості для самореалізації, трансформуючи її уявлення про світ та про себе. Цей процес особливо активізувався із повсюдною комп'ютеризацією життя людини, її зануренням у віртуальний світ. Ш. Теркл вказує на комп'ютеризацію для сучасної дитини як на її «друге Я», що повнісно змінює її світогляд, додаючи кібернетичну реальність до основної, щоб зробити її «першою реальністю» [29, р. 15].

Тобто вплив кіберкультури та екранної культури на ціннісні орієнтації має характер повсюдного вторгнення віртуальної реальності в індивідуальну та колективну свідомість, що передбачає накладання відповідних цінностей і смислів, моделей поведінки та стилів життя як домінуючих на загальноприйнятні. Саме тому багато сучасних дослідників говорять про кризу ідентичності у суспільстві XXI століття [2; 3; 5; 8; 10; 14; 15; 18].

Криза ідентичності проявляється у переході від усталеної ідентичності до множинних ідентичностей. Тим самим виникає проблема збереження цілісності людини в її культурній оболонці. Прискорення темпів соціальних та культурних трансформацій, посилення фрагментованості суспільного життя у глобалізованому світі є причинами руйнування усталених стратегій та способів самоідентифікації людини. Сучасні цифрові медіа суттєво прискорюють культурний обмін, розмивають межі у відносинах між представниками різних культур, верств населення, статей, віку, зворотним боком чого є розмивання цінностей та норм. Тим самим створюються умови для переходу до но-

вої системи самоідентифікації людини, що передбачає моделювання особистого «Я» у феноменах кіберідентичності, мережових ідентичностей тощо.

Ідентичність сучасної людини відрізняється гнучкістю, багатоманітністю, плинністю, контекстуальністю. Це пов'язане з тим, що, «на відміну від тиранії протиставлення суб'єкт-об'єктних відносин, медіареальність ігнорує опозиції класичної раціональності і, в першу чергу, чіткість поділу на суб'єктивну й об'єктивну реальність, на ідеальне і матеріальне, на реальність і вигадку. Нові засоби комунікації породжують нову конфігурацію суб'єкта, відмінною рисою якого є децентрація, а, врешті-решт, і всеприсутність» [1, с. 6].

Ця особливість стосується й естетичного виміру людської суб'єктивності, а саме - трансформації ідеї тілесності. Згідно з такими дослідниками як Ж. Бодрійяр [7], Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі [11], З.Бауман [4], відбувається естетизація етичного, що проявляється, зокрема, у виробництві насолоди та посиленні значення тілесності у культурі XXI століття. Головним виміром самореалізації особистості стає максималізація відчуттів та задоволень, що має наслідком розмивання меж між сферою етичного та естетичного. В таких умовах пануючою виявляється гедоністична ідеологія. Велике значення при цьому має індивідуалізація та прагматизація комунікації за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

В. В. Савчук визначає еволюцію естетичного бачення як перехід від естетики як «сфери чуттєвого сприйняття, до естетики, як етапу пізнання, а потім до естетики, як сприйняття і виробництва прекрасного в мистецтві, слідом до сприйняття естетичного позаетичного виміру, поза «художності» творів мистецтва» [1, с. 25]. Тобто наявна постійна суб'єктивізація та персоніфікація естетичного виміру буття людини, естетичне конкретизується в окремому акті індивідуальної творчості, набуваючи той чи інший зміст в залежності від контексту його сприйняття.

Технологічність процесу творчості призводить до того, що, як зазначає В.Кутирьов, людина створює те, з чим не має безпосереднього контакту [16, с. 46]. При цьому спостерігається закріплення уявлень про плинність культурних цінностей, оскільки швидкість та постійна оновлюваність інформації, її надмірність, завдяки сучасним засобам комунікації, викликають кризу сенсу, створюють гнучкі системи нормування цінностей, ідеалів та життєвих стилів при формуванні поведінки особистості.

Безумовним є те, що в умовах загальної індивідуалізації художньо-естетичні цінності також набувають індивідуалістичного характеру, стирається межа між прекрасним та потворним, персоналізуються уявлення про художній ідеал. Взагалі, за спостереженням П.Козловськи, «культура постмодерну, на відміну від раціоналізму і конструкти-

візму модерну, підкреслює унікальність Я-монади і пізнавальних ситуацій, в яких воно виявляється» [15, с. 172].

Значення мистецтва у суспільстві XXI століття значно підвищується, одночасно нівелюється значення окремого художнього твору. Використання технологічних можливостей віртуальної реальності для художньо-естетичної творчості, з одного боку, створює нові перспективи для вільного вибору засобів її реалізації, з іншого боку, багатоманітність візуального матеріалу суттєво знижує цінність художнього твору. Завдяки сучасним технічним можливостям кожна людина може виступати автором безлічі творів, тим самим творчість та твір втрачають свою унікальність та неповторність, їх можна примножувати й розповсюджувати миттєво завдяки мережовій комунікації. Тому «постмодерн - це епоха зняття громадської і культурної роздрібленості і диференціації модерну, взаємопроникнення і переплетіння культурних галузей» [15, с. 177].

Цікавим феноменом, що характеризує трансформаційні процеси естетичних ціннісних орієнтацій, є феномен «нової тілесності» [11; 15; 18; 21; 25]. Протиставлення духовного (душевного) та тілесного, яке панувало у культурі минулих епох, у новому тисячолітті змінюється поглядом на суб'єкта як на нерозривну цілісність психоемоційних, фізичних, соціальних, культурно-історичних компонентів [25, с. 72-73].

Гедоністичні цінності та цінності споживання стають ведучими у суспільстві XXI століття. Витоки цього процесу описані ще Ж.Бодрійяром у роботі «Суспільство споживання», який вбачав однією з причин гедонізму та загального споживацтва деформовану реалізацію ідей демократії та рівності, що й спричинили індивідуалізацію споживання та призвели до гіпертрофії моделей поведінки людини, що проявляються у загальному гедонізмі та нарцисизмі [7, с. 73].

Ж.Ліповецьки простежує тенденції гедонізму у прагненні до максимальної зосередженості сучасної людини на чуттєво-тілесних переживаннях. «Демократизація, яка менше цінує ідеологію рівноправності, аніж скарби суспільства споживання, до яких відносяться індивідуалістичні страсті, пробуджує масове бажання жити вільними у цю ж хвилину, і, відповідно, знецінює суворі форми» [18, с. 229]. Саме тому Ж.Ліповецьки разом із З.Бауманом, У.Беком та іншими дослідниками наголошує на наступі «нової індивідуалістичної революції» [18, с. 16]. Радикальним проявом індивідуалізації поведінкових та ціннісних проявів особистості виступає нарцисизм як «символ переходу від «обмеженого» індивідуалізму до «тотального» [18, с. 26]. Нова стадія індивідуалізму – нарцисизм, згідно з Ж.Ліповецьки, передбачає виникнення нового типу людини з надмірною увагою до самої себе та свого тіла [18, с. 78].

Нарцисизм є руйнівним для особистості явищем сьогодення. За спостереженням П.Козловські, «нове почуття тіла» веде до егоцентризму тілесності, в якій більше не вдається подолати межі фізичного тіла з метою виходу в сферу трансцендентного, в сферу духу» [15, с. 75]. Також негативні аспекти практик гедонізму та нарцисизму проявляються у надмірності самореалізації індивідів: «Подібно до того, як громадська сфера емоційно спустошується внаслідок надлишку інформації, зростання потреб і емоцій, наше «Я» втрачає свої орієнтири і свою цілісність завдяки надлишку уваги: «Я» стало розпливчастим» [18, с. 87].

Корегування подібних тенденцій можливе лише за умови формування художньо-естетичної культури з урахуванням всіх позитивних та негативних моментів трансформації ціннісних уподобань та життєвих стратегій особистості XXI століття.

Мистецтво в умовах інформаційно-комунікаційного середовища залишається одним із найважливіших засобів пізнання та самопізнання особистості, а також джерелом формування художньо-естетичної культури, що спонукає до розвитку таких життєвих компетенцій, як критичне мислення, медіакомпетентність, здатність до вирішення комплексних та творчих завдань тощо.

Іншим важливим засобом формування художньо-естетичної культури є освіта. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій виводить на новий виток проблему засвоєння знань та напрацювання вмінь, навичок, компетенцій, пов'язаних із великим масивом нової інформації та технологічних здобутків. Виникає потреба в реорганізації

освітньої системи з урахуванням змін у соціальному середовищі, трансформації ціннісних пріоритетів. Важливим при цьому є створення умов для підтримки творчої самореалізації особистості, що сприяли б більш активній її соціалізації, що можливо лише за умов розвитку художньо-естетичної культури особистості.

Висновки. Формування художньо-естетичної культури особистості XXI століття відбувається у складних соціокультурних умовах. Процеси глобалізації, постмодернізації, інформатизації та подальшої індивідуалізації суспільства суттєво трансформують ціннісні пріоритети сучасної людини. Наслідком цього є поширення ціннісного плюралізму, свободи самореалізації та самопрезентації суб'єкта, розвиток інтегрального бачення особистості в єдності духовного та тілесного, етичного та естетичного, персоналізації та віртуалізації художньої творчості.

Негативним проявом потреби особистості у комунікації, визнанні, самовираженні стала ідеологія гедонізму та нарцисизму, яка несе руйнівний потенціал для розвитку художньо-естетичної культури, оскільки сприяє зосередженості особистості на власному «Я» у прагненні до максималізації відчуттів та задоволень у плінному бутті.

Множинність та контекстуальність ідентичностей особистості, знецінення художнього твору у медіа-середовищі також виступають серйозним викликом XXI століття. Мистецтво та освіта мають стати засобами формування художньо-естетичної культури на засадах збалансування прагматичних та естетичних потреб особистості, подолання негативних тенденцій трансформації ціннісних орієнтацій.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Антология медиафилософии / Редактор-составитель В. В. Савчук. - СПб.: Издательство РХГА, 2013. - 339 с
2. Баева Л. Ценностная парадигма высокотехнологического общества / Л. Баева // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7: Философия. Социология и социальные технологии. - 2011. - № 1(13). - С. 51-58.
3. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман / Пер. с англ. - М.: Издательство «Весь Мир», 2004. - 188 с.
4. Бауман З. Индивидуализированное общество / З.Бауман / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. - М.: Логос, 2005. - 390 с.
5. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У.Бек / Пер. с нем. В.Седельника и Н.Федоровой; послесл. А. Филиппова. - М.: Прогресс-Традиция, 2000. - 384 с.
6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл / Пер. с англ. - М.: Academia, 1999. - 787 с.
7. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр / Пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской. - М.: Республика; Культурная революция, 2006. - 269 с.
8. Больц Н. Азбука медиа / Н. Больц; перевод с немецкого Л. Ионина и А. Черных. - М.: Европа, 2011. - 136 с.
9. Воропаева В. Г. Проблема кризи ідентичності в умовах глобалізації та інформаційного суспільства / В.Г. Воропаева // Вісник Національного авіаційного університету. Серія «Філософія. Культурологія». - 2012. - № 2. - С. 35-40.
10. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э.Гидденс / Пер. с англ. М. Л. Коробочкина. - М.: Издательство «Весь Мир», 2004. - 120 с.
11. Делез Ж. Капитализм и шизофрения / Жиль Делез, Феликс Гваттари / Пер. с франц. - В 2 т. - Кн. 2. Тысяча плато. - М.: Издательство: У-Фактория, Астрель, 2010. - 895 с.
12. Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи. Монографія. / А. М. Єрмоленко. - Київ: Лібра, 2010. - 416 с.
13. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт // Полис (Политические исследования). - 1997. - № 4. - С.6-32.
14. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество, культура / М. Кастельс / Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. - М.: Гос. университет Высшей школы экономики, 2000. - 606 с.
15. Козловски П. Культура постмодерна: Общественно-культурные последствия технического развития / П. Козловски / Пер. с

- нем.; предисл. Э.Ю.Соловьева. - М.: Республика, 1997. - 239 с.
16. Кутырев В. Культура и технология: борьба миров / В. Кутырев. – Берлин-Москва: Directmedia, 2015. – 247 с.
17. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф.Лиотар / Пер. с фр. Н. А. Шматко. - М.: «Институт экспериментальной социологии», СПб.: Изд-во «Алетейя», 1998. - 160 с.
18. Липовецки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме / Ж. Липовецки / Пер. с фр. В. В. Кузнецова. – СПб.: Владимир Даль, 2001. – 332 с.
19. Лях В. В. Свобода: сучасні виміри та альтернативи / В. В. Лях. – Київ: Український центр духовної культури, 2004. – 486 с.
20. Назарчук А. В. Этика глобализирующегося общества / А. В. Назарчук. – М.: Директмедиа паблишинг, 2002. - 381 с.
21. Подорога В. А. Феноменология тела: введение в философскую антропологию: материалы лекционных курсов 1992–1994 годов. / В. А. Подорога. - М.: Ad Marginem, 1995. 339 с.
22. Ситніченко Л.А. Трансформація ціннісних орієнтирів: свобода чи справедливість? / Л.А. Ситніченко // Мультиверсум. Філософський альманах. - 2014. - Вип. 1. - С. 38-55.
23. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер / Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 784 с.
24. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю.Хабермас / Пер. с нем. под ред. Д. В. Скляднева. – СПб.: Наука, 2000. – 377 с.
25. Цветус-Сальхова Т. Э. «Тело» и «телесность» в культурологических исследованиях / Т. Э. Цветус-Сальхова // Вестник Томского государственного университета. – 2011. – № 351. – С. 70–74.
26. Чорна Л.В. Идеал як соціокультурний диспозитив та транспозитив / Л. В. Чорна // Гуманітарний часопис. – 2016. – № 1. – С. 38–45.
27. Шамрай В.В. Модерне суспільство: від ліберальної і тотальної утопії до мережної соціальності: монографія / В.В. Шамрай. – Київ: НАН України, 2015. – 306 с.
28. Штанько В. І. Сучасні інформаційно-комп'ютерні технології як чинник трансформацій соціокультурної реальності / В. І. Штанько // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософії науки». – Випуск 36. – Харків, 2008. – С. 22–30.
29. Turkle S. The Second Self. Computers and Human Spirit / S. Turkle. - New York: The MIT Press; Twentieth Anniversary Edition edition, 1984. - 386 p.

REFERENCES

1. Antologija mediafilosofii [Anthology of Media Philosophy]. 2013. St. Petersburg (in Russian).
2. Baeva, L., 2011. Cennostnaja paradigma vysokotehnologičnogo obshhestva [The Value Paradigm of a High-Tech Society]. Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 7: Filosofija. Sociologija i social'nye tehnologii 1(13), 51-58 (in Russian).
3. Bauman, Z., 2004. Globalizacija. Posledstvija dlja čeloveka i obshhestva [Globalization. Consequences for man and society]. Izdatelstvo «Ves Mir», Moscow (in Russian).
4. Bauman, Z., 2005. Individualizirovanoe obshhestvo [Individualized society]. Logos, Moscow (in Russian).
5. Bek, U., 2000. Obshhestvo riska. Na puti k drugomu modernu [Risk Society. On the way to another modernity]. Progress-Traditsiya, Moscow (in Russian).
6. Bell, D., 1999. Grjadushhee postindustrial'noe obshhestvo. Opyt social'nogo prognozirovanija [The future post-industrial society. Experience of social forecasting]. Academia, Moscow (in Russian).
7. Baudrillard, J., 2006. Obshhestvo potreblenija. Ego mify i struktury [Consumer society. His myths and structures]. Respublika; Kulturnaya revolyutsiya, Moscow (in Russian).
8. Bolz, N., 2011. Azbuka media [ABC Media]. Evropa, Moscow (in Russian).
9. Voropayeva, V.H., 2012. Problema kryzy identychnosti v umovakh hlobalizatsiyi ta informatsiynoho suspil'stva [The problem of identity crisis in a globalizing and informational society]. Visnyk Natsional'noho aviatychnoho universytetu. Seriya Filosofiya. Kul'turolohiya 2, 35-40. Kyiv (in Ukrainian).
10. Giddens, Je., 2004. Uskol'zajushhij mir: kak globalizacija menjaet nashu zhizn' [The escaping world: how globalization is changing our lives]. Izdatelstvo «Ves Mir», Moscow (in Russian).
11. Deleuze, J., Guattari, F., 2010. Kapitalizm i shizofrenija. Kn. 2. Tysjacha plato. [Capitalism and schizophrenia. Book 2. Thousand Plateaus]. Izdatelstva: U-Faktoriya, Moscow (in Russian).
12. Yermolenko, A.M., 2010. Sotsial'na etyka ta ekolohiya. Hidnist' lyudyny – shanuvannya pryrody [Social ethics and ecology. The dignity of man is the reverence of nature]. Libra, Kyiv (in Ukrainian).
13. Inghart, R., 1997. Postmodern: menjajushhiesja cennosti i izmenjajushhiesja obshhestva [Postmodern: changing values and changing societies]. Polis (Politicheskie issledovaniya) 4, 6-32. Moscow (in Russian).
14. Kastel's, M., 2000. Informacionnaja jepoha. Jekonomika, obshhestvo, kul'tura [Information age. Economy, society, culture]. Gos. universitet Vyisshy shkoly ekonomiki, Moscow (in Russian).
15. Kozlovski, P. 1997. Kul'tura postmoderna: Obshhestvenno-kul'turnye posledstvija tehničeskogo razvitija [Post-modern culture: Socio-cultural implications of technical development]. Respublika, Moscow (in Russian).
16. Kutyrev, V., 2015. Kul'tura i tehnologija: bor'ba mirov [Culture and technology: the fight of the worlds]. Directmedia, Berlin - Moscow (in Russian).
17. Liotar, J.-F., 1998. Sostojanie postmoderna [Postmodern state]. Institut eksperimentalnoj sotsiologii, Moscow; Izd-vo «Aleteyja», St. Petersburg (in Russian).
18. Lipovecki, J., 2001. Jera pustoty. Jesse o sovremennom individualizme [The era of emptiness. The essay on modern individualism]. Vladimir Dal, St. Petersburg (in Russian).
19. Lyakh, V.V., 2004. Svoboda: suchasni vymiry ta al'ternatyvy [Freedom: modern dimensions and alternatives]. Ukrayins'kyi tsentr dukhovnoyi kul'tury, Kyiv (in Ukrainian).
20. Nazarchuk, A.V., 2002. Jetika globalizirujushhegosja obshhestva [Ethics of a globalizing society]. Direktmedia publishing, Moscow (in Russian).
21. Podорога, V.A., 1995. Fenomenologija tela: vvedenie v filosofskuju antropologiju: materialy lekcionnyh kursov 1992–1994 godov [Phenomenology of the body: an introduction to philosophical anthropology: materials from the lecture courses of 1992-1994]. Ad Marginem, Moscow (in Russian).
22. Sytnichenko, L.A., 2014. Transformatsiya tsinnisnykh oriyentyriv: svoboda chy spravedyvist'? [Transformation of value orientations:

- freedom or justice?]. Mul'tyversum. Filosofov'kyy al'manakh 1, 38-55. Kyiv (in Ukrainian).
23. Toffler, A., 2004. Tret'ja volna [The Third Wave]. OOO «Izdatelstvo ACT», Moscow (in Russian).
24. Habermas, Ju., 2000. Moral'noe soznanie i kommunikativnoe dejstvie [Moral consciousness and communicative action]. Nauka, St. Petersburg (in Russian).
25. Cvetus-Sal'hova, T.Je., 2011. «Telo» i «telesnost'» v kul'turologicheskikh issledovanijah [«Body» and «corporeality» in cultural studies]. Vestnik Tomskogo Gos. Un-ta. 351, 70-74. Tomsk (in Russian).
26. Chorna, L.V., 2016. Ideal yak sotsiokul'turnyy dyspozytyv ta transpozytyv [The ideal of social and cultural disposition is transpositive]. Humanitarnyy chasopys. 1. Kharkiv, 38–45 (in Ukrainian).
27. Shamray, V.V., 2015. Moderne suspil'stvo: vid liberal'noyi i total'noyi utopiyi do merezhnoyi sotsial'nosti [Modern society: from liberal and total utopia to network sociality]. NAN Ukrayiny, Kyiv (in Ukrainian).
28. Shtan'ko, V.I., 2008. Suchasni informatsiyno-komp'yuterni tekhnolohiyi yak chynnyk transformatsiy sotsiokul'turnoyi real'nosti [Modern information and computer technologies as a factor of transformation of socio-cultural reality]. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya «Teoriya kul'tury i filosofiyi nauky». 36, 22–30. Kharkiv (in Ukrainian).
29. Turkle, S., 1984. The Second Self. Computers and Human Spirit New York : The MIT Press; Twentieth Anniversary Edition edition (in English).

Яшина Олена Миколаївна - старший викладач
Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Адреса: 49006, Дніпро, вул. Володимира Антоновича, 70
E-mail: yashina.elena7333@gmail.com

Yashina Olena M. - senior lecturer
Dnepropetrovsk regional institute of a postgraduate pedagogical education
Address: 70, Volodymyr Antonovich Str., Dnipro, 49006, Ukraine
E-mail: yashina.elena7333@gmail.com
ORCID 0000-0003-4972-749X